

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

**Т. В. Варфоломесва, В. Г. Гончаренко,
В. І. Бояров, С. В. Гончаренко, В. О. Попелюшко**

КРИМІНАЛІСТИКА

АКАДЕМІЧНИЙ КУРС

Підручник

Затверджено Міністерством освіти і науки України

Київ
Юрінком Інтер
2011

УДК 343.98(075.8)
ББК 67.62я73
К82

Автори

Варфоломеева Т. В. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, адвокат, ректор Академії адвокатури України;

Гончаренко В. Г. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України, державний радник юстиції 2 класу, адвокат, завідувач кафедри Академії адвокатури України;

Бояров В. І. — кандидат юридичних наук, доцент, старший радник юстиції, адвокат, професор кафедри Академії адвокатури України;

Гончаренко С. В. — кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, адвокат, завідувач кафедри Академії адвокатури України;

Попелюшко В. О. — доктор юридичних наук, професор, адвокат, завідувач кафедри Національного університету «Острозька академія».

Рецензенти

Котюк І. І. — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Нор В. Т. — академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка;

Тіщенко В. В. — член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Затверджено Міністерством освіти і науки України
(лист 1/11-9594 від 15 жовтня 2010 р.)

Рекомендовано вченою радою Академії адвокатури України
(протокол № 1 від 6 вересня 2010 р.)

*Відтворення видання чи якоїсь його частини будь-якими засобами
або в якій-небудь формі, у тому числі в Інтернеті,
без письмового дозволу видавництва забороняється.*

© Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г.,
Бояров В. І., Гончаренко С. В.,
Попелюшко В. О., 2011
ISBN 978-966-667-453-4 © Юрінком Інтер, 2011

ЗМІСТ

Передмова	9
----------------------------	---

Розділ 1. Вступ до курсу криміналістики

1.1. Виникнення і розвиток криміналістики	11
1.2. Джерела криміналістики	25
1.3. Предмет криміналістики	27
1.4. Методи криміналістики	29
1.5. Пізнавальна функція криміналістики	34
1.6. Криміналістика у системі наук	36
1.7. Криміналістична ідентифікація	38
1.8. Форми застосування спеціальних знань	49
1.9. Криміналістика і доказування	52

Розділ 2. Криміналістична техніка

2.1. Поняття і система криміналістичної техніки	55
2.2. Науково-технічні засоби криміналістики	57
2.3. Процесуальні приписи та криміналістичні правила застосування науково-технічних засобів	64
2.4. Судова фотографія і відеозапис	68
2.4.1. Відображаюча судова фотографія	68
2.4.2. Дослідницька судова фотографія	82
2.4.3. Судовий відеозапис	92
2.5. Криміналістичне слідознавство	97
2.5.1. Поняття і класифікація слідів	97
2.5.2. Сліди рук (дактилоскопія)	101
2.5.3. Сліди ніг і взуття	104
2.5.4. Сліди знарядь злочину й інструментів	109
2.5.5. Сліди транспортних засобів	112
2.5.6. Інші контактні сліди	114
2.5.7. Встановлення цілого за частинами	118
2.5.8. Наукове і процесуальне значення похідних речових доказів	121
2.5.9. Субстанціональні сліди	122

2.5.10. Підготовка матеріалів на експертизу слідів	132
2.6. Судова балістика	136
2.6.1. Поняття судової балістики	136
2.6.2. Класифікація вогнепальної зброї та боеприпасів	137
2.6.3. Огляд зброї, боеприпасів та слідів пострілу	143
2.6.4. Встановлення обставин пострілу	147
2.6.5. Ототожнення зброї за слідами на кулях (дробу) і гільзах. . .	153
2.6.6. Підготовка матеріалів на судово-балістичну експертизу . .	155
2.7. Криміналістичне вибухознавство	157
2.7.1. Короткі відомості про вибухові речовини і пристрої.	157
2.7.2. Огляд місця вибуху.	158
2.7.3. Можливості експертизи вибуху	161
2.8. Криміналістичне вчення про холодну зброю	162
2.9. Техніко-криміналістичне дослідження документів.	165
2.9.1. Поняття документа і види його досліджень у криміналі- стиці	165
2.9.2. Правила огляду документів та їх приєднання до справи . .	166
2.9.3. Встановлення повних підробок документів.	168
2.9.4. Встановлення змін у документах.	171
2.9.5. Дослідження пошкоджених та зруйнованих документів . .	176
2.9.6. Встановлення невидимих та маловиразних текстів	177
2.9.7. Встановлення технічних підробок підписів.	178
2.9.8. Встановлення підробок відбитків печаток і штампів	180
2.9.9. Встановлення підробок текстів і відбитків, виконаних на знакодрукувальних пристроях	182
2.9.10. Дослідження матеріалів документів	184
2.10. Криміналістичне почеркознавство	186
2.10.1. Наукові основи сучасного почеркознавства	186
2.10.2. Ідентифікаційні ознаки почерку	188
2.10.3. Підготовка матеріалів на почеркознавчу експертизу	193
2.10.4. Методика почеркознавчої експертизи текстів і підписів . .	197
2.10.5. Дослідження цифрових стилізованих та з наслідуван- ням друкарським формам текстів	200
2.11. Авторознавчі дослідження	202
2.12. Ототожнення людини за зовнішніми ознаками	207
2.12.1. Поняття ототожнення людини за зовнішніми ознаками. .	207
2.12.2. Класифікація зовнішніх ознак людини	208

2.12.3. Опис прикмет зовнішності людини за анатомічними і функціональними ознаками (словесний портрет)	209
2.12.4. Криміналістична портретна ідентифікація	216
2.13. Кримінальна реєстрація та криміналістичні обліки	220
2.13.1. Поняття та значення кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків	220
2.13.2. Види криміналістичних обліків	221
2.14. Криміналістична фоноскопія	225
2.15. Криміналістична одорологія	228
2.16. Використання науково-технічних засобів у суді	232
2.17. Використання науково-технічних засобів адвокатом	234
2.18. Використання науково-технічних засобів нотаріусом	238

Розділ 3. Криміналістична тактика

3.1. Загальні положення криміналістичної тактики	242
3.1.1. Поняття і джерела криміналістичної тактики	242
3.1.2. Тактичні прийоми та їх класифікація	244
3.1.3. Тактичні операції і тактичні комбінації	247
3.1.4. Тактичне рішення і ризик його здійснення	248
3.1.5. Тактика судового розгляду	249
3.1.6. Тактика в адвокатській діяльності	255
3.2. Тактичні засади організації досудового слідства	260
3.2.1. Планування розслідування: поняття, принципи та елементи	260
3.2.2. Версії. Правила їх висунення і перевірки	263
3.2.3. Взаємодія адвоката з учасниками досудового слідства та судового розгляду	268
3.3. Слідчий огляд	273
3.3.1. Сутність і види огляду	273
3.3.2. Огляд місця події	274
3.3.3. Огляд трупа на місці його виявлення	278
3.3.4. Огляд речових доказів	280
3.3.5. Освідування	281
3.4. Тактика обшуку і виїмки	283
3.4.1. Поняття обшуку і виїмки	283
3.4.2. Підготовка до обшуку або виїмки	284
3.4.3. Тактика обшуку	286

3.4.4. Проведення виїмки	289
3.4.5. Особливості обшуку або виїмки в іноземних представництвах і фірмах	290
3.5. Тактика допиту	290
3.5.1. Поняття допиту та його види	290
3.5.2. Підготовка до допиту	291
3.5.3. Зміст встановлення психологічного контакту	293
3.5.4. Логіко-психологічні прийоми допиту	296
3.5.5. Тактика допиту свідків і потерпілих	298
3.5.6. Тактика допиту підозрюваних і обвинувачених	301
3.5.7. Особливості допиту, спрямованого на викриття неправди	304
3.5.8. Особливості допиту неповнолітніх	306
3.5.9. Тактика очної ставки (зводина віч-на-віч)	311
3.5.10. Фіксація ходу і результатів допиту	312
3.5.11. Підготовка адвоката до бесіди з підзахисним	313
3.5.12. Тактика бесіди адвоката з підзахисним	316
3.5.13. Особливості допиту в суді	320
3.6. Тактика пред'явлення для впізнання	325
3.6.1. Сутність і види пред'явлення для впізнання	325
3.6.2. Наукові засади впізнання. Проблема розпізнавання образів. Сукцесивне і симультанне впізнання	325
3.6.3. Підготовка до пред'явлення для впізнання	327
3.6.4. Тактика пред'явлення для впізнання живих осіб	329
3.6.5. Пред'явлення для впізнання трупів	330
3.6.6. Пред'явлення для впізнання предметів і тварин	331
3.6.7. Проведення впізнання за фотознімками	331
3.6.8. Фіксація результатів пред'явлення для впізнання	332
3.6.9. Типові помилки пред'явлення для впізнання та оцінка адвокатом результатів цієї слідчої дії	333
3.7. Тактика відтворення обстановки і обставин події	335
3.7.1. Сутність і види слідчого експерименту	335
3.7.2. Тактика слідчого експерименту	336
3.7.3. Тактика перевірки показань на місці	337
3.7.4. Тактика реконструкції	339
3.7.5. Фіксація ходу і результатів відтворення обстановки і обставин події	340

3.7.6. Типові помилки відтворення обстановки і обставин події та оцінка адвокатом його результатів	341
3.8. Призначення і проведення судових експертиз	343
3.8.1. Поняття судової експертизи та її види	343
3.8.2. Підстави та організаційні питання проведення судових експертиз	346
3.8.3. Вибір експерта. Альтернативна експертиза	348
3.8.4. Оцінка висновків експерта	350
3.9. Санкціоноване зняття інформації з каналів зв'язку та її використання в розслідуванні	353
3.9.1. Поняття і процедура зняття інформації з каналів зв'язку	353
3.9.2. Технологія прослуховування і запису розмов	356
3.9.3. Експертиза матеріалів відеозвукозапису	357

Розділ 4. Криміналістична методика

4.1. Концептуальні засади криміналістичної методики	361
4.1.1. Сутність криміналістичної методики	361
4.1.2. Криміналістична характеристика злочинів	362
4.1.3. Формування окремих криміналістичних методик. Криміналістична класифікація злочинів	365
4.1.4. Зміст і структура окремих криміналістичних методик	367
4.1.5. Загальні положення методики захисту	368
4.2. Розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи	373
4.2.1. Родова криміналістична характеристика цих злочинів	373
4.2.2. Розслідування вбивств	375
4.2.3. Особливості розслідування замовних вбивств	377
4.2.4. Розслідування вбивств, пов'язаних з розчленуванням трупа	382
4.2.5. Розслідування зникнення людини з підозрою на вбивство	385
4.2.6. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень	388
4.3. Розслідування злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканності особи	389
4.3.1. Родова криміналістична характеристика цих злочинів	389
4.3.2. Розслідування зґвалтувань	390
4.3.3. Розслідування інших насильницьких дій сексуального характеру	392
4.4. Розслідування злочинів проти власності	393
4.4.1. Родова криміналістична характеристика цих злочинів	393

4.4.2. Розслідування крадіжок	395
4.4.3. Розслідування грабежів і розбоїв	398
4.4.4. Розслідування вимагання	399
4.4.5. Розслідування шахрайства	402
4.4.6. Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем	405
4.5. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності	416
4.5.1. Родова криміналістична характеристика службових зло- чинів	416
4.5.2. Класифікація службових злочинів	423
4.5.3. Порушення кримінальної справи	425
4.5.4. Початкові слідчі дії	427
4.5.5. Особливості подальшого розслідування службових злочинів	433
4.6. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності	443
4.6.1. Розслідування фальшивомонетництва	443
4.6.2. Розслідування контрабанди	447
4.6.3. Розслідування фіктивного підприємництва	450
4.6.4. Розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутого злочинним шляхом	453
4.7. Розслідування дорожньо-транспортних подій (ДТП)	456
4.7.1. Криміналістична характеристика ДТП	456
4.7.2. Огляд місця події і транспортних засобів	457
4.7.3. Експертизи у справах про ДТП	459
4.8. Розслідування пожеж	460
4.8.1. Криміналістична характеристика пожеж	460
4.8.2. Огляд місця пожежі	462
4.8.3. Експертизи у справах про пожежі	463
4.9. Особливості розслідування злочинів, що вчиняються орга- нізованими злочинними групами	464
4.10. Особливості розслідування злочинів неповнолітніх	467

Додатки

Програма курсу «Криміналістика»	472
Орієнтовні плани семінарських і практичних занять	483
Орієнтовна тематика курсових робіт	488
Орієнтовний перелік питань, які виносяться на іспит	489
Література	490